

Ils caputschins, missionaris a Sumvitg

Autor(en): **Deplazes, Placi Sigisbert**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **30 (1943)**

PDF erstellt am: **30.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882161>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Il^s caputschins, missionaris a Sumvitg

da Sur Placi Sigisbert Deplazes

Introducziun

Las suandontas paginas della historia della pleiv de Sumvitg sebaseschan principalmein sin numerus documents digl archiv episcopal a Cuera. Las ovras de P. Clemente da Brescia, de P. Clemente da Terzorio e de P. Valdemiro Bonario fan gnanc menziun della moda e maniera, co ils paders missionaris han bandunau Sumvitg. Egl archiv parochial anflein nus era negins documents d' impurtonza ord quei temps burasclus, resalvau ils cudischs de battens e mortoris e notizias en ina agenda dils caputschins. Questa lavuretta ei scretta pil pievel e desista perquei dil minuzius apparat scientific, surschaus als historiografs de professiun. Mintga fatg relatau ei denton documentaus e, tenor basegns, declaraus en connex cun polemicas e politica dil temps.

Il^s lecturs della pleiv de Sumvitg, che comegliava da quei temps l' entira vischnaunca, vegnan buca a sescandelisar, sch' els anflan lur antenats d' avon 200 onns buca adina en la pli favoreivla glisch.

Ils eveniments ein de giudicar tenor il spért de gliez temps. Dil reminent vegn ei ad esser d' engrau alla vischnaunca de Sumvitg, che raschuna aunc oz tenor la tradizun dils excess de 1748, de endriescher, co igl ei curriu e passau els embrugls per e cunter ils venerabels missionaris.

La situaziun generala

La reformaziun ei ida sco in orcan tras las valadas grischunas. Nua ch' ella anflava resistenza, senuspeva ella buca de proceder seigi cun la forza, seigi cun carmalar il pievel ignorant cun faulsas empermischuns. Nus savein dir cun la bibla: Ferton che las guardias durmevan, ha igl inimitg semnau zerclen egl èr dil Segner, e la conseguenza ei stau che pleiv e plevon han bess la messa ed ein i tiels de priedi. Sco els emprems temps della Baselia, il saung dils martirs ha era dal temps della reformaziun bugnau e fructificau nossa tiara. Il saung dils martirs ei il sem dils cristifideivels. Igl erudit avat Teodor Schlegel de s. Glieci ha defendiu la cardientscha detschartamein e confundiu ils predicants ellas duas disputaziuns a Glion 1524 e 1526. Quei campion della Baselia, in rempar encunter la falsa reforma, ei vegnius truaus alla mort dad ina dertgira nauscha e scavazzaus sin via 1529. Ina semeglionta sort ha igl arciprèr Nicolaus Rusca de Sondrio giu. Sco in malfatschent vegn el menaus a Tusaun e leu tgerlentaus e marterisau dals predicants. Schlegel e Rusca ein dus martirs che me-

ritassen la honur dils altars! Il tierz confessur e martir della cardientscha ei s. Fidel de Sigmaringa ch' ils protestants han marterisau a Seewis en Purtenza 1622, in missionari el habit de s. Franzestg. Quels eveniments crudeivels han fatg vegnir allerta ils dormulents ed inflammau ils fervents cun igl anim veramein apostolic. Igl erudit, prudent e fervent avat Christian de Castelberg mava dad ina pleiv en l' altra per instruir ed animar ils pasturs dellas olmas, per fortificar il pievel entras priedis e la giuventetgna entras doctrina. Sia nunstuncienteivla premura per il salit dellas olmas vesein nus ord quei, ch' el ha en in di perdegau en tschun pleivs: a Mustér, Medel, Sumvitg, Trun, e Breil. Gronds merets per la restauraziun catolica el Grischun ha giu s. Carli Borromeo, cardinal ed arzuestg de Milaun. Cun caschun de sia viseta alla claustra de Mustér 1581 ha igl avat Christian de Castelberg informau el della munconza de fervents e bein instrui spirituals sco era della indifferentad ed ignoranza dil pievel, che saveva strusch distinguer denter heresia e verdad. Per far remedura tenor ils decrets dil Cussegl de Trient ha s. Carli fundau a Milaun il collegi helvetic, el qual plirs Grischuns han adina giu piazza libra. La scartezia de spirituals vesein nus ord ina brev dil magistrat della Cadi a cardinal Madruzzo, tenor la quala ei deva sin circa 30,000 habitonts romontschs mo 7 spirituals nativ romontschs. Las pleivs eran necessitadas de prender spirituals jasters, buca qualificai per la pastoraziun,

principalmein per priedis e doctrina. Co declarein nus la scartezia de spirituals romontschs? Igl onn 1572 ein tschun spirituals apostats della Cadi serendi a Turitg per s'instruir ella reformaziun ed ein sin lur retuorn a casa vegni lagutti dallas furiusas undas dil lag Rivaun. Dal temps della muria, che ha repetidamein depopulau nossas cuntradas, ein era spirituals, e bein ils pli fervents pasturs dellas olmas, curdai sco unfrendas de lur clamada. Cu il plevon de Sumvitg ei ius vi Surrein cun Niessegner, eis el, turnond a casa, morts silla punt. Tenor la cronica della claustra de Mustér eis ei miert igl onn della muria gronda — 1585 — a Mustér 500, a Sumvitg 450 persunas, a Tujetsch in pèr decennis pli baul 800 persunas. La sgarscheivla muria, che ei turnada 1635 e 1637, l'apostasia, l'indifferentadad dil pievel e la munconza de scolas per teologs declaran la scartezia de spirituals.

En vesta de quella deplorabla situaziun religiosa el 16avel e 17avel tschentaner ha igl uestg Gio n Flugì V dumandau ed obteniu 1621 dal general dils caputschins paders missionaris della provinzia de Brescia per las pleivs periclitadas della Rezia. Fertion che la reformaziun ei vegnida sco ina armada hostila si da Cuera en nossas valladas, ei la cunterreformaziun entras ils venerabels fegls de s. Francestg vegnida sur ils cuolms ed ha reteniu l'invasiun dils reformai en Sursès, Tumliasca, el Plaun ed en Surselva. L'intensiva activitad ed il grond success dils missionaris en Rezia ha anflau engrazieivla renconu-

schientscha tier las autoritads ecclesiasticas e civilas. E cun raschun, han els gie, sco P. Clemente da Brescia scriva, da 1621—93 restaurau ni baghegiu ellas pleivs romontschas varga 50 baselgias e suenter quei termin tochen el novissim temps aunc in grond diember baselgias, capluttas e casas pervenda. Cun l' affonila carezia e humilitonza de s. Francestg han els confirmau ils fideivels ella cardientscha, svegliu ils fleivels e dormulents e menau bia nuorsas piarsas anavos tier la mutanera dil bien Pastur. La missiun retica ha conservau la religiun catolica en bein enqual pleiv, che era sil precint de seschar surplidar e surmenar dals ministers della reforma. Gronds merets ha la missiun era giu per la litteratura religiosa romontscha, per la cultura cristiana, insomma, per la renaschientscha della veta religiosa. Las pleivs catolicas, anteriuramein pastoradas dals ven. paders caputschins, ha quels en engrazievla memoria.

Scarpanzas denter prers e paders

Ina cuorta survesta dellas scarpanzas denter prers e paders el 17avel tschentaner fa capeivla la procedura della pleiv de Sumvitg viers ils meriteivels missionaris caputschins el 18avel tschentaner. Dal temps della reformaziun e d'embrugls politics ei igl uestgiu de Cuera secavistraus malamein en deivets. La curia romana insista repetidamein che igl uestg de Cuera cedi alla claustra de Mustér encu-

ter ina bonificaziun de 2000 renschs sia giurisdicziun dellas pleivs della Cadi, de Vuorz, Ruschein, Ladir, Siat, Rueun, Andiaast, Falera, Valendau e Domat. Ni gl' uestg ni gl' avat, prevedend ina ferma opposiziun, eran scaldai de dar suatientscha als expressivs giavischs de Ruma ed incorporar tontas bialas pleivs alla claustra; mo ils 28 de settember 1655 ei il contract denter igl uestg Gion Flugi VI ed igl avat Adalbert II de Medel tuttina vegnius suttascets. Il nunzi Frideric Borromeo ha immediat communicau quella convenziun als plevons dellas pleivs incorporadas, animond els de considerar igl avat en tutta obedienscha e reverenzia sco lur niev cau ecclesiastic.

En possess dils 2000 renschs della claustra ein igl uestg ed il capetel residenzial s' enriclai della convenziun ed han, senza far aviartamein opposiziun, susteniu ils spirituals ed ils menaders civils, che combattevan quella incorporaziun. Ils spirituals della Cadi han tenu capetel a Trun il schaner 1656 ed han refusau scadina submissiun ed obedienscha alla claustra. In pass pli anavon van 6 spirituals della Foppa che secunvegnan a Rueun d' appellar a Ruma e de surdar agl Avat Adalbert II iua formala protesta. Las directives vegnevan dal domcustos Mattias Sgier, che ageva el num digl uestg. Il pievel della Cadi era surprius dad ina depressiun e cametschadad sco avon in vehement stemprau. Quel vegn a rumplanond gliendisdis Tschuncheimas, il di de Cumin 1656. Canonii Sgier, spirituals

e perfin il plevon de Mustér, P. Hipolit, caputschin, ein i silla buora ed han perorau encunter la incorporaziun dellas pleivs, susteni da Nicolaus Maissen de Sumvitg. Ei surpassass ils tiarms de questa lavur, sche nus lessen descriver las consequenzas de quei Cumin burasclus. Menzionau seigi ch' il contract della incorporaziun de pleivs ei vegnius revocaus e che la claustra de Mustér ei sefatga cumpleinamein independenta dagl uestg e ch' ella ha conform ad anteriuras convenziuns manteniu il dretg de presentaziun d' in plevon ni caplon agl uestg sunter la elecziun entras la pleiv. Tenor ina convenziun havevan las pleivs era ils dretgs de leger en cass de basegns in pader benedictin ni caputschin. Quella concessiun ha tochen el 19avel tschentaner dau en differentas pleivs caschun a malemperneivlas dispetas, ellas qualas igl uestg ha adina susteniu ses spirituals. La scartezia de spirituals all' entschatta dil 17avel tschentaner fuva el decuors dil temps semidada en ina tala abundanza, che bein enqual survegnea buca pervenda e stueva engaldir malamein. La claustra, savens en schliatas finanzas, encureva exposituras per ses paders per cheutras levgiar sia situaziun economica. Il pievel haveva gronda affecziun per ils paders, ton per ils fegls de s. Benedetg sco per quels de s. Francestg, e pretendeva ch' els seigien pli fervents en priedis e doctrinas, ell' administraziun dils s. sacraments ed el survetsch divin. Per consequenza ha ei ellas dispetas adina dau ina partida dils paders ed ina dils spirituals.

La scarpanza denter uestg ed avat, prers e paders ei illustrada cun scenas dramaticas ella dispeta de Sumvitg 1680—1686. Per successur dil plevon Giachen Spescha, morts ils 21 d'avrel 1680, elegia la pleiv bunamein unanimamein pader Angelo da Romano, plevon a Danis, il qual vegn presentaus dagl avat, mo buca approbaus dagl uestg. Sumvitg tuorna ad eleger pader Angelo e tarmetta quella ga 9 deputai a Cuera, mo puspei adumbatten. Lu elegia la maioritad treis paders de Mustér, la minoritad ei, fagend opposiziun, s'absentada. Finalmein surdat igl uestg la pleiv de Sumvitg a pader Adalbert de Funs, sco plevon provisor, ed a ses dus confrars tochen s. Gieri. Il capetel grond della Cadi seraduna e protesta a Cuera e recuora a Ruma.

La situaziun vegn pli e pli complicada e spanegiada. Sumvitg elegia ils paders per treis onns, relai siu caplon de Antoniis e metta da s. Gieri siu uorden casa o sin via. Ils paders stattan sin post, essend il recuors aunc pendants a Ruma. A Cuera seriscudan ils de Sumvitg cun dir, ch'els hagian tenor veglias convenziuns ils dretgs d'eleger paders, cu il basegns damondi. Igl uestg, stigaus dal Sur Rest Arpagaus, decan dil capetel grond, tarmetta in monitori a Sumvitg ed agl avat. A Sumvitg ha il vicari episcopal Gion de Turre, plevon a Trun, eligiu il monitori giud scantschala. Fagend quel menziun de censuras, eis ei rut ora en baselgia in scandalus tumult e la pretensiun ch'il caplon renconschi lur dretg de relaschar el cura ch'ei par'e

plai. Suentar quella scena tarretta igl uestg il dom-
decan Mohr cun tuttas competenzas a Sumvitg.
El scamonda als paders de pastorar la pleiv e sma-
natscha als quater capomenaders cun la scommu-
nica, sch'els retuornien buca al caplon siu fatg se-
questrau. Il viriveri va vinavon; ils paders stattan
a Sumvitg e spetgan la decisiun de Ruma, il capetel
grond sut l'energica direcziun de siu niev decan
Gion de Turre (Latour) insista sin ses dretgs,
sefundond sin il Cussegl de Trident, che di, che be-
nefecis seculars appartegnien als spirituals seculars.
Il burniu, fugaus dallas partidas, cua sut la tschen-
dra e spetga in suffel per dar ina nova nunspetgada
flammada. Tenor la decisiun de Ruma duevan ils
paders bandunar Sumvitg da s. Gieri 1686. Pader
Adalbert resignescha e supplichescha la pleiv d'ele-
ger in spiritual. Per risposta ed affrunt elegia la
pleiv il medem di danovamein il pader. La dumengia
alva pren il pader cumiau della pleiv — e vegn pus-
pei eligius. Sumvitg tegn la dira e va ils 25 de matg
a Mustér cun processiu per pretender ils paders
dagl avat e cumpignar els a casa. Igl avat, sesanflond
en ina penibla situaziun, ha la finala dau in pader
cun la condiziun, ch'el habiteschi buca en casa per-
venda e s'abstegni de funcziuns parochialas. Suentar
las burasclas vegn la bial'aura. Animada e pacifi-
cada da pliras varts, ha la pleiv de Sumvitg final-
mein eligiù e schau presentar agl uestg ina entira
collecziun de candidats: spirituals, benedictins e ca-
putschins. Cugl onn 1687 sorprendan ils ven. ca-

putschins la pleiv de Sumvitg. Cu dus sescognan, selegra il tierz. (Pareglia: Der Somvixerhandel de P. Notker Curti, Bündnerisches Monatsblatt, December 1921.)

Fritgeivla pastoraziun dils paders

P. Clemente da Brescia di en sia historia dellas missiuns reticas, che Sumvitg hagi adina giavischau caputschins per la pastoraziun de sia pleiv. Igl onn 1641 ei la pleiv seviulta a P. Ireneo, prefect dellas missiuns, cun la supplica de conceder missionaris. 1652 vegn P. Domenico da Leurange (Monteleone) sco caplon a Sumvitg e baghegia la casa pervenda sper baselgia «cun grondas stentas e spesas», sco P. Clemente s'exprima. P. Domenico banduna Sumvitg suenter treis onns. 1687 sorprendan ils missionaris la pastoraziun dell'entira pleiv e restaureschan e carschantan la casa pervenda, tochen ussa casa dil caplon, mo ussa, sco Clemente di, per diever dils missionaris, per esser pli damaneivel della baselgia. Forsa ch' il plevon habitava avon 1687 nua che la casa della caplania stat oz. Il missionari, eligius sco plevon, era adina sustenius ella pastoraziun dad in ni plirs cumpogns ultra dil caplon, ch'era in spiritual. Gidonters ni vicaris, sco Sumvitg haveva avon e suenter la perioda dils ven. caputschins, eran duront lur pastoraziun buca necessaris, cunzun buca dapi che Surrein ha obteniu in agen caplon 1702.

Ina viva perdetga della sacrificontadad apostolica e della sontga premura dils missionaris per la honor de Diu ed il salit dellas olmas ein las baselgias e capluttas ch'els han baghegiau enteifer ils emprems 9 onns de lur pastoraziun a Sumvitg: 1695 baghegian els la baselgia de s.Placi a Surrein, il medem onn ina nova caplutta ni carschentan la vedra en Val en honor de s.Margreta. Ils 9 de fenadur 1695 ha igl uestg Udalricus de Mont consecrau la nova baselgia de Laus cun treis altars: en honor de s.Bistgaun, s.Luregn e s.Francestg. 1696 baghegian ils paders la caplutta de s.Clau a Reits, Surrein. La baselgia parochiala en honor de s.Gion Battista, consecrada ils 13 de zercladur 1633, han els enrihiu ils emprems onns cun paramenta ed auter uorden de baselgia el valzen de varga 2000 liras. Quei ei admirablas prestaziuns dils fegls dil «Poverello» de Assisi.

La premura per la casa de Diu ei ina perdetga digl anim per il salit dellas olmas. En schanuglias ellas ruinas della caplutta de s.Damian auda s.Francestg ina vusch che di: Tuorna a baghegiar quei sanctuari, ti vesas co el va en decadenza. Vegnend ils missionaris caputschins ellas pleivs periclitadas dil Grischun, han els baghegiau sanctuaris e reconstruiu ed ornau quels che mavan en decadenza. Quei ei ina admirabla prestaziun, mo quei ch'els han prestau per il salit dellas olmas, quei tempel dil s.Spert, cun reconstruir las pleivs en decadenza e dar ad ellas ina tempra catolica entras plaid ed

exempel, quei sa mo Niessegner e selai buca descriver. Menzioneien silmeins in pèr perdetgas de lur anim apostolic ella pastoraziun de quella extendida pleiv, che cumpegliava l'entira vischnaunca.

Ils 3 de uost 1727 han ils ven. paders erigiu il tierz uorden, destinaus a reformar ils fideivels el spért franciscan.

Aunc oz exista e flurescha a Sumvitg la confraternitad dil ss. Sacrament, la quala ils paders han instituiu da s. Silvester 1739. Essend ch' ils reformai snegan la preschientscha de Niessegner el ss. Sacrament digl altar, han ils missionaris instituiu questa confraternitad en pliras pleivs sco rempar encunter quella heresia, l'emprema a Savognin 1665. Ina notizia dils paders di, che da Daniev 1740 hagi la gronda part dil pievel pervergiau e seschau enscriver ella confraternitad, della quala tuts fideivels savevan da quei temps esser commembers. Oz eis ella reservada als umens e corrispunda, schegie veglia, all'acziun catolica el meglier senn dil plaid. Suenter sia visitaziun pastorala de 1744 ha igl uestg ordinau, che tuts confrars deigien ir en procession en lur habit alv, ni era negins, per buca provocar difformitad ni publicas gomias.

En suffragi dils commembers della confraternitad dil s. rusari vegneva priu si ina unfrenda suenter las 6 fiastas principalas de Nossadunna. Al caluster deva la confraternitad 7 bluzchers per minga uffeci de morts per ils confrars e las consoras dil s. rusari. (Agenda, arch. parochial).

Aunc in pèr particularitads della pastoraziun dils ven. paders, che ein mussaments de lur anim apostolic. Mintga firau e dumengia era priedi ed avon viaspras doctrina pil pievel; las solemnas fiastas de Pastgas, Tschuncheismas ed Anceinza tralascavan els il priedi, mo perdegavan la sontga notg de Nadal. L'entira cureisma era treis ga ad jamna priedi, l'emprema denton mo la mesjamna della tschendra e la jamna sontga mo il venderdis. Dal temps dils paders deva ei in grond diember firaus de devoziun e mez firaus cun priedi e messa cantada. La fiasta della dedicaziun baselgia e dils s. patruns vegneva celebrada ellas filialas, era ella pli pintga caplutta, cun messa cantada priedi e viaspras suenter messa. Per sias breigias haveva il pader in honorar ded in rensch, ni de miez rensch e gentar de perdanonza.

La fiasta de s. Antoni de Padua, ils 13 de zercladur, vegneva celebrada cun predicatur festiv e gronda solemnitad. Igl altar de s. Antoni han ils caputschins baghegiau igl onn 1707. La fiasta de s. Antoni regurdava era il di della consecraziun della baselgia de 1633 entras igl uestg Giusep Mohr. La fiasta dils s. martirs Mudest, Vitus e Cresenza, ils 15 de zercladur, era tenor conclus de vischnaunca dil mars 1744 firau cumandau. Las reliquias de quels s. martirs ruaussan sigl altar de s. Mudest, baghegiaus dals ven. caputschins igl onn 1742 en honor della s. Crusch e de s. Mudest e cumpogns martirs. Ils paders numnavan quei altar igl altar dellas reliquias ni sontgadads, e cun pompusa festività vegneva

dal temps dils ven. caputschins in onn s. Antoni e l'auter s. Mudest celebraus; capeivel, sche ins considerscha che s. Antoni, il sogn de miraclas, ei in dils pli populars fegls de s. Francestg. (Agenda, arch. parochial).

Las reliquas de s. Mudest ein vegnidas transportadas a Sumvitg ils 15 de zercladur 1700. In document, screts da Vigeli Antoni Faller 1755 e conservaus dalla famiglia de Pieder Baselia de Laus, indichescha ils num dils 8 pelegrins che han purtau quei custeivel scazi da Ruma a Sumvitg. Quels umens en uffecis e honors ein:

1. Sgr. Mistral Padrut de Cajacob
2. Sgr. litinent Jacob Faller
3. Seckelmeister Paul Contrin de Surrein
4. Siu frar Placi Contrin
5. Stalter Antoni Contrin de Surrein
6. Sgr. Seckelmeister Lezi Hitz
7. Sgr. stalter Benedetg Maissen
8. Sgr. Padrut de Tuor.

Descendents de quellas respectablas famiglias han aunc la honor de purtar il tgierp de s. Mudest en processiu, seigi il di de sia fiasta, seigi en autras occasiuns.

La canzun de s. Mudest che Sur Christian Petschen de Schlans, vicari a Sumvitg 1775—1776, ha copiau 1801 dad in vegl original, dat entgin sclariment della «translaziun» (translatio) dellas reliquas e della fidonza dil pievel enten l'urbida de

quei sogn martir. La canzun cun il clom giubilont: «Alleluja, victoria» vegn il pievel ad haver cantau l'emprema ga, cu el ei ius encunter en processiun ed ha cumpignau las sontgas reliquas ella baselgia de s. Gion, e pli tard mintga mai cu el mava cun s. Mudest per implorar favoreivla aura. Nus enderschin co Cibo, patriarc de Constantinopel, retscheiva a Ruma ils deputai de Sumvitg e co el surdat a quels il custeivel scazi dellas reliquas cul camond de presentar ellas al Monsignur uestg. S. Mudest arriva a Sumvitg in di de malaura, mo cu sias reliquias ein vegnidas scuvretgas, l'aura ei stada «sco da fiastas». S. Mudest ei il comprovau patrun della aura ed il protectur dil pievel en temps d'uiara malsognas ed outras calamitads. «Sch'ti vul ch'ei plovi sin tes praus, — Ni ch'il suleagl ad el sei daus, — Sas, s. Mudest, lez po gidar, — Po della uiara è pertgiral. Dellas malauras, dil cametg, — O s. Mudest pertgira, — Da neivs, tempiastas buc endretg — il nausch naven scungira!» — La canzun sco document historic e cultural lai era percorcher la malperinadad dils signurs, la malcuntenientscha dils purs e la malafei dils vischins. Il tgierp de s. Mudest che conserva las reliquias ed in document, ch'ellas ein autenticas, purtava gia da quei temps in vestgiu de fiastas. «En fuorma ded in ver schuldau — Han ei el cheu fittau schi bi, — Victoria el ha remportau, — Ha cruna, palma e tschupi.» Igl onn 1890 ei il tgierp de s. Mudest vegnius surdaus allas dunschalas Filomena e Brigitta

Schmid de Surrein-Bubretsch, las qualas han ornau el cun in vestgiu festiv de vali tgietschen. Sche la vischnaunca venerescha ed invochescha s. Mudest, imitond igl exempel dils perdavons, el vegn buc a muncar de schar contonscher ella sia protecziun e siu pussent agid en tuttas calamitads.

Igl admirabel spért de lavur e de sacrificis dils ven. missionaris perstgisa els, sche els insistan ferm sin lur dretgs parochials e cedan nuidis lur competenzas ad auters spirituals, p. e. al caplon de Surrein. Il plevon P. Paul da Crema ha cun vehemenza vuliu impedir che Surrein survegni in agen spiritual (1702), ed al P. Michel Angelo da Caytina eis ei 1735 reussiu d'impedir ch' il giuven caplon Flurin Antoni de Rungs institueschi a Surrein la confraternitad della sontga tschenta. Cun caschun della viseta pastorala damonda il caplon Gion Silvester igl uestg per la lubientscha d'astgar proveder ils malsauns a Surrein, de benedir las palmas la dumengia de Palmas e las candeilas la fiasta de Nossadunna. Il vischinadi roga, che las piglialauncas astgien ir a baselgia ella caplania, pertgei fagend il stentus viadi a Sumvitg seigien pliras vegnidas malsaunas. Pader Cherubin lubescha de dar las desideradas benedicziuns, mo il caplon dei mintgamai haver la lubientscha dil plevon. Quei che appartegn il proveder hagi il plevon de Sumvitg de far pli liungs viadis che mo a Surrein. Igl uestg lubescha silmeins la benedicziun dellas piglialauncas, arisguard las outras dei il caplon depender dil plevon.

Sch' il caplon de Surrein haveva da quei temps gnanc il dretg de conservar il sontgieli, ei quei tenor il giudicar ded oz rigurus; mo nus stuein considerar che las pleivs sezzas eran fetg sensiblas cu ei se-tractava de far in survetsch allas filialas. In exempel. Gerau Antoni Lombriser plonscha 1748 tier igl uestg, ch' il P. Gion Francestg, viceplevon de Sumvitg, seigi Nadal notg buca vegnius ella parochiala, mo hagi fatg messa a Rabius, senza tucrar, mobein cun saver dils vischins, dils quals biars seigien buca vegni a messa gronda ed ad unfrir. Da s. Gion hagi el funzionau solemnamein e distribuì il vinadi. Quei seigi in grond pregiudezi per la pleiv e l'entschatta de novas dispetas. Pli gronds viriveris che spirituals e paders han ils laics provocau, seigi ellas relaziuns denter la pleiv e las filialas, seigi tier separaziuns dalla baselgia parochiala, sco ei ha dau biaras el 16avel e 17avel tschentaner, mo paucas sin via pacifica. Amputaziuns fan mal!

Ils missionaris che retschevevan la spenda sco auters paupers, sesacrificavan per amur de Diu ed il salit dellas olmas, buca per beins temporals, ed havevan era en casa pervenda caschun de tener il vut claustral de paupradad. Las entradas della pervenda contonschevan igl onn 1744 la summa de 403 renschs, cun la quala il plevon e ses cumpogns stuevan s'alimentar e sevestgir. Las ressursas della pervenda fuvan: Rendita della dieschma r. 160; dils funs r. 140; tscheins r. 20; tschun unfrendas, las 4 fiastas e caudonn s. Onna, r. 29;

27 anniversaris à r. 2 (12 il caudonn s. Onna, 6 per la confraternitad dil s. rusari, 4 las quater tempras e 5 messas cantadas cun riug, fundadas dad in Carli Genelin, morts en Frontscha) far 54. Il mises rendeva pauc ni nuot, tratg giu lasmessas perpetnas ligiadas, il vin de messa ed il vinadi.

Ei suonda ina survesta, probabel buca cumpleta, dils ven. caputschins, che han pastorau a Sumvitg:

P. Domenico da Leurange, caplon 1652—1653, ha baghegiu la casa pervenda.

P. Tranquillo da Brescia, plevon a Danis eligius cun ses cumpogns 1687.

P. Paul Andreas da Bergamo, a Sumvitg dapi 1692, eligius plevon 1694.

P. Giovanni Francesco, P. Carlo da Brescia, P. Bartolomeo da Capriolo.

P. Gianbattista da Manerbio, plevon, P. Viatore da Chiari, siu cumpogn.

P. Silvester, P. Bernardino, P. Christoffel da Vigano.

P. Paul da Crema, eligius plevon 1791, fa cun vehemenza opposiziun a Surrein, che vul in agen spiritual.

P. Eugenio da Val Camonica, plevon, P. Eureglio, cumpogn, 1712.

P. Onorio da Brescia, staus lector (professor) 1710—1715, a Sumvitg 1715.

P. Daniele da Balneolo ha finiu ses studis de teologia a Sumvitg 1710.

P. Gion Francestg da Bergamo ei morts ils 21 de sett. 1730 a Sumvitg.

P. Giulio da Travagliato, morts a Casti 1743.

P. Cherubin, cumpogn, 1730.

P. Michel Angelo da Caytina ha, sustenius dals vischins de Sumvitg, impediù la instituziun della confraternità della sontga tschenta a Surrein 1735.

P. Andreas da Balneolo, il davos dils missionaris sco plevon a Sumvitg.

P. Gion Francestg da Iviano, plirs onns cumpogn de P. Andreas.

Quels paders repartevan las funcziuns e lavurs sut la direcziun dil plevon e vivevan en communitad el hospezi (casa pervenda). Sulettamein igl onn 1709—1710 ei in dils paders era staus caplon della pleiv.

Ina speciala menziun d'honor meretan ils paders caputschins perquei ch'els han promoviu cun bien success las clamadas sacerdotals durant ils 60 onns de lur pastoraziun a Sumvitg. Enteifer quels onns ein ils sequents parochians de Sumvitg vegni ordinai spirituals ni paders:

Spirituals: Sur Nicolaus Giger, n. 1688 m. 1754, staus caplon a Sumvitg 1724—49.

Sur Giachen Tgetgel, caplon a Surrein 1752, caplon a Sumvitg 1754, morts sco caplon de Curaglia 1762.

Sur J. Augustin Tgetgel de Fontana, n. 19 de fenadur 1710, ordinaus 1734, plevon a Sum-

vitg 1767—88, morts sco caplon a Sumvitg ils 12 de november 1790. Duront sia pastoraziun ei la Passiun de Sumvitg vegnida representada 3 ga. Ils 26 d'avrel 1785, cu ins fageva il tetg baselgia, ei quella vegnida intschendrada cun siu tuchiez de 7 zenns.

Sur Gieli Giusep Caviezel, plevon de Sumvitg, m. ils 20 de matg 1761.

Sur Vincenz Martin Monn, ordinaus 1748, staus caplon, plevon e vicari a Sumvitg, caplon a a Surrein 1770, m. a Sumvitg ils 4 de fenadur 1774.

Paders de Mustér: P. Ursicin Genal, n. ils 19 de mars 1692, ordinaus 1716, m. 1760.

P. Teofil Caviezel, n. ils 4 de fenadur 1666, ordinaus 1691, m. 1760.

Frater Bernhard Caviezel, parenz de P. Teofil, n. ils 22 d'avrel 1668, m. ils 31 de matg 1732 sco diacon. El ei buca vegnius ordinaus spiritual per motivs de sanadad.

Entschiet lur studis duront la perioda dils ven. caputschins mo finiu els suenter lur partenza han:

Spirituals: Sur Placi Paly, n. ils 10 de december 1729, ordinaus 1756, m. ils 18 de schaner 1782 dalla mort anetga. El ei staus caplon a Sumvitg 1772, vicari 1755.

Sur Michel Maissen, plevon a Sumvitg 1764 tochen 1767, vicari 1761—64, morts en giuvens onns ils 11 de schaner 1767.

Sur camerari Rest Luregn Caplazi, n. ils 24 de december 1731, ordinaus 1756, plevon a Trun 1756—1807, caplon a Rabius ella vegliadetgna de 76 onns, m. ils 28 de december 1809 e satraus a Trun.

Sur Giusep Antoni de Porta, de Surrein sco il camerari Caplazi, n. ils 4 de fevrer 1738, ordinaus 1761, caplon a Sumvitg 1766—70, morts sill' insla Corsica sco caplon d'armada.

Paders de Mustér: P. Giusep Flury, n. ils 25 de december 1731, ordinaus 1755, m. 1816.

P. Celestin Cagienard, n. ils 2 de december 1736, staus decan, m. 1792.

Naschius dal temps dils ven. caputschins ei era P. Bernhard Caviezel, n. ils 28 d'october 1743, ordinaus 1767, m. 1784.

Ina retscha de spirituals e conventuals, che honorescha la pleiv e ses pasturs dellas olmas, ils ven. paders caputschins!

Per buc untgir difficultads vegnin nus aunc a rapportar, co certins della pleiv han la finala sfurzau ils paders en maltschecca moda de bandunar la casa pervenda e la pleiv, nunditgont lur gronds merets personals ed il respect, duiu alla Congregaziun della Propaganda. Quei eveniment ha fatg sil pievel tala sensaziun, ch'ella viva aunc oz ella tradiziun, che vul saver ch' ils paders hagian, bandunond Sumvitg, profetisau, ch' il vischinadi de Sumvitg obtegni buca pli spirituals. Quella profezia ei negliu docu-

mentada e corrispundess era buc alla verdad. Silmeins Sur Martial Schmid ei staus vischin de Vitg, naschius 1766, feagl de mistral Giachen Mudest Schmid, messa nuviala 1791. Ei dat aunc caschun de menzionar, che la famiglia Schmid ei se tratga a Surrein-Bubretsch pér 1832. Igl ei buca sclaus ch'in pader ha cun caschun de quei deplo- rabel tractament schau curdar in plaid, ord il qual ins ha, sco ei succeda savens, construiu ina «pro- fezia». Niessegner turzegia ils culpons e buc ils innocents, ed il vitg de Sumvitg ha en sia gronda maioritad votau en favur dils ven. caputschins.

Ils embrugls entscheivan 1748

L'emprema dumengia de mars 1706 ei radunonza della pleiv en baselgia sco il solit. En preschien- tscha dil viceprefect Bernard da Massone con- cluda la pleiv unanimamein de prender ils paders sco plevons per aschiditg che quei plai a lur supe- riurs. Duess la pleiv, che ha la collatura, baul ni tard giavischar ina midada per cass ch'ei dess lamenta- schuns encunter ils paders, e la pleiv less buca spe- tgar tochen tier la visitaziun, lu deien ils superiurs vegni averti ordavon. Tier quei dei ei star senza outra confirmaziun aschiditg ch'ei plai als supe- riurs ed alla pleiv. — Questa convenziun ei in punct fundamental, che plaيدا en favur dils paders ellas sequenta contraversas denter pleiv e missiun. Si- gnada ei la convenziun da str. Gion Berther en pre-

schientscha de P. Eugenius, plevon, de str. Rest Caviezel, genau, e scarvon Pieder de Cajacob, genau. (Da quei temps era il statthalter igl emprem ufficial de vischnaunca, il tetel de president ni emprem genau ei aunc buca 100 onns vegls. El era en vigur de siu uffeci era il representant dil mistral de cumin, en sia vischnaunca, quei ch' il plaid statthalter (vicegerens) indichescha.)

L'emprema dumengia de mars 1748 ei stau a Sumvitg radunonza della pleiv en baselgia sco il solit per eleger ni confirmar spirituals, calusters ed ugaus. Sur Gieli Giusep Caviezel, de Compadials, serecamonda sco plevon. Igl actual plevon, P. Andreas da Balneolo, damonda sch'el hagi lubientscha da Ruma ni dagl uestg de far tala pretensiun avon ch' il benefeci seigi vacants. Sur Gieli rispunda, ch'el hagi la lubientscha digl uestg, dada en preschientscha digl avat de s. Glieci e dil domsextar. Il statthalter dat il plaid als spirituals ed a seculars, che sustegnan la candidatura de Sur Gieli. Oz ei il di d'eleger il plevon, e la pleiv ei libra de eleger tgi che plai. Ils geraus ed auters vulan igl emprem votar, schebein ins vegli salvar ni relaschar ils missionaris avon che eleger in auter. La partida de Sur Gieli Caviezel fa opposiziun ad ina tala tscharna ed insista sin la proposiziun d'eleger Sur Gieli ni ils paders. Pader Andreas protesta en num della Congregaziun della Propaganda e banduna la baselgia cun ina gronda part de ses adherents. Suententer ditg sesbatter lai il «balameister» (Wahlmeister?)

salter!) far la tscharna senza consentiment dil stathalter e dils geraus. La tscharna, d'eleger Sur Gieli ha il pli, 213 vuschs, essend bia partisans dils paders s'absentai.

Igl avat Bernard Frank, che haveva il dretg de presentar igl elegiu agl uestg per la confirmaziun, ha ella questiu de Sumvitg pacificau ed intermediau cun prudientscha e tenor dretg e giustia. El scriva agl uestg: Ils paders ein vegni tarmess dals superiors en num della Propaganda e sin giavisch dil pievel e san buca bandunar la pleiv senza il consentiment della Propaganda e camond dils superiors. Per impedir confusiuns e scandels dei igl uestg procurar che Sur Gieli tralasci tuttass funcziuns parochialas aschiditg che la dispeta ei aunc pendentia e la Propaganda buca informada en duida moda. Silla protesta dils paders, susteni da lur partida, ei l'approbaziun digl eligiu de refierer senza pregiudezi. Sur Gieli Giusep Caviezel serecamonda agl uestg de sustener sia elecziun per saver surprendre la pleiv da s. Gieri. El seigi eligius cun in grond pli, recumandaus dal caplon Nicolaus Giger, dal bannerherr Giosch Contrin e dal podestat Gion de Caplazi che ein las treis principalas vuschs della vischnaunca. La Curia proceda cun tutta precauziun e dat al plevon de Trun Sur Giachen Adalbert de Caprez, secretari dil capetel grond, camond de serender ils 24 de mars a Sumvitg per ina secunda elecziun cun scrutini sut sia survigilanza. Tier quella secunda votaziun vegn Sur Gieli Giusep Caviezel

puspei eligius cun 232 vuschs (Sumvitg 29; Rabius 14; Surrein 93; Compadials 96.) Ils paders han contonschiu 179 vuschs (Sumvitg 64; Rabius 55; Surrein 30; Compadials 30).

Sin fundament della nova elecziun presenta igl avat Bernard igl eligiu agl uestg ed animescha las partidas de star ruasseivlas senza pregiudezi dil dretg d'eleger digl uestg ni dellas instanzas competentas.

Ils 29 de mars compara il plevon de Trun sco commissari episcopal avon igl uestg ed il capetel residenzial per referir, co el ha exequiu las commissiuns surdadas ad el dalla Curia. Suenter sepresentan era P. Andreas e Sur Gieli Giusep Caviezel, mingin cun sias raschuns e ses giavischs. Ils 30 de mars ha P. Andreas surdau siu plogn en scret agl uestg, calonda matg suonda la replica de Sur Caviezel. Il mistral de Cumin e la dertgira plonschan tier igl uestg e pretendan la confirmaziun digl eligiu, cass cuntrari vegnessen els a surdar la caussa da s. Gieri alla radunonza della Ligia Grischa per defender la libertad della patria. En sia risposta respecta igl uestg ils dretgs e la libertsd della patria e renconuscha era il dretg de collatura a Sumvitg. El ha aunc buca confirmau l'elecziun de Sur Caviezel, perquei che la Nunziatura a Lucerna sereferescha ad ina certa convenziun, tenor la quala la pleiv ha buca ils dretgs de relaschar ils paders senza preavisar la Propaganda. Il respect duii alla Congregaziun damonda ded informar ella avon che decider, e quei ton pli ch'ella ha a sias uras prestau gronds survetschs dond

ils missionaris ed aunc ussa cun conceder differents alumnats. La partida dils caputschins damonda ina nova inquisiziun legala, che vegn en cuort ad haver liug a Sumvitg. Igl uestg, che vul proceder en quella caussa d'impurtonza cun precauziun e tenor dretg, destinescha sco niev commissari il domscolasticus Gion Gieri Jost, vicari general en fatgs spirituals. Quel vegn ad esser ils 7 de matg a Sumvitg en casa pervenda e retscheiver las parts e lur perdetgas e lu surdar il protocol dell'inquisiziun agl uestg. Sur Caprez, secretari dil capetel grond, dei visar las parts ad uras, sinaquei ch'ellas seigien presentas.

Il protocol de quella nunpartischonta e conscienziusa inquisiziun a Sumvitg, che ha cuzzau 4 dis, cumpeglia in faschichel de 30 paginas, format grond, ord il qual nus rapportein mo ils fatgs essenzials. Presents ein alla entschatta: Canoni Gion Gieri Jost, commissari digl uestg, P. Andreas, Sur Caviezel e Sur Gion Battista Bass, caplon a Surrein, sco actuar.

Il plogn de P. Andreas ha 5 puncts:

1. La nomina de Sur Caviezel ei nunvaleivla, perquei che la pleiv era da quei temps buca vacanta. Ella haveva buca relaschau ils paders avon che eleger il plevon.

2. La nomina e principalmein la dumbraziun dellas vuschs ei fatga suenter haver pagau de beiber.

3. Sur Caviezel ha survegniu vuschs entras faulsas declaronzas. Ins ha detg a plirs, ch'ins sappi eleger Sur Caviezel senza pregiudezi e prighel de piarder

ils missionaris, ch'ins sappi turnar ad eleger suenter in onn, sche Sur Caviezel cuntentass buc.

4. Igl ei vegniu fatg smanatschas.

5. Sur Caviezel ha clamau Sur Martin Monn en da Surcuolm ed empermess ad el la piazza de vicari culla condiziun, che ses parents dettien ad el la vusch. Quei ei daventau.

A quellas inculpaziuns rispunda Sur Caviezel entras siu assistent Sur Giachen Adalbert de Caprez, plevon a Trun.

1. En nossa entira cuntrada exista igl vegl e renonuschiu usit d'eleger il plevon l'emprema dumengia de mars. Lu ei la pleiv vacanta, e la libertad dei buca vegnir attaccada.

2. Igl ei buca vegniu pagau de beiber avon l'elecziun. La sera suenter l'elecziun ei vegniu dau de beiber ella casa della sora de Sur Caviezel.

3. Sche la 3. inculpaziun fuss vera, la nomina fuss buca nunvaleivla, pertgei ils paders fussen era suenter plirs onns turnai a Sumvitg sin giavisch della pleiv.

4. Smanatschas duei ins buca supponer, mobein comprovar. Tgei gidan smanatschas tier nies pievel de testa dira e senza tema!

5. Buca Sur Caviezel, in auter ha fatg ina convenziun condizionada cun Sur Martin Monn e quei buca en siu num e senza sia commissiun. Per cass che Sur Caviezel duvrass sco caplon agid, dess el a Sur Monn la spisa, messas libras e 60 renschs.

Quei che vegn detg arisguard las vuschs dils parents, snega Sur Caviezel absolutamein.

En sia replica seporscha P. Andreas de confirmar certs puncts entras perdetgas. Sur Caviezel repeta en sia replica sias pretensiuns. Suenter plogn e replica sepresentan las perdetgas e deponan sut sarament. Dellas 14 perdetgas de P. Andreas stattan treis en uffeci de vischnaunca: str. Pieder de Cajacob, εμπrem genau; Martin Caschè, genau, e Giachen de Turre, genau. Ord las deposiziuns dellas perdetgas reproducin nus mo in u l'auter fatg che sclarescha la situaziun. Co stat ei cun las smanatschas?

Gerau Pieder de Cajacob di, che Sur Gieli hagi renfatschau ad el ina ga suenter l'elecziun: Co sas ti far igl engirament? Gerau Giachen de Turre «ha udiu a schend ch'ins hagi detg», ch'ins vegli da Tschuncheismas buca pli eleger ils geraus, che ein encunter Sur Gieli. Gerau Caschè ha udiu de smanatschas ch'ins vegli better ils geraus ord il tempel. La gronda part dellas perdetgas san nuot de smanatschas. Co stat ei cul pagar de beiber?

Buc ina perdetga pretenda ch'ei sei vegniu surviu spisas ni bubrondas avon l'elecziun. Suenter quella han ils amitgs de Sur Gieli celebrau sia nomina en casa de siu quinau genau Antoni Lombriser. Igl ei pia stau ina festividad sco ozildi suenter l'elecziun d'in mistral.

Co stat ei cun las declaronzas faulsas en favur de Sur Gieli? La gronda part dellas perdetgas san nuot de talas declaronzas. Il bannerherr Giosch Con-

trin hagi detg: Sch' ils spirituals plaian buc, vegnan ils paders bugen a turnar.

Ha Sur Gieli fatg in patg cun Sur Martin Monn avon l'elecziun? Las perdetgas serefereschan mo a tschontschas della glied; ellas sezzas san confirmar nuot. Ei mondi las tunas che bannerherr Contrin hagi combinau quels dus spirituals.

Il commissari lai aunc citar 8 perdetgas, allas qualas las antecedentas serefereschan. Era quellas deponan buc enzatgei engrevegiont. Sur Gieli ha dau ina ga vin ad in, mo senza far menziun dell'elecziun. Podestat Gion de Caplazi ha empermess ad in de schar duvrar el in di siu cavagl, ad in auter han ins smanatschau fridas, in tierz han ei pegliau pil cavez «mo forsa buca daditschiert». Las partidas eran alteradas e pesavan buc ils plaids, gest sco ozildi.

Las damondas fatgas allas treis perdetgas de Sur Caviezel, pertuccan il patg cun Sur Martin Monn, e tuttas treis rispundan negativ.

L'inquisiziun ei finida. P. Andreas resalva ils dretgs de ses superiors. Ils acts van a Cuera, e la Curia sa decider.

La Nunziatura a Lucerna pretenda digl uetsg, che el refieri la decisiun tochen ch'ella hagi dau rapport a Ruma e survegniu risposta; el dei era sedar breigia ch'il magistrat de Mustér procedi buca cun la forza ed encunter la convenziun, mo spetgi risposta da Ruma. Igl uestg ha convocau ils capitulars, che ein suenter madira ponderaziun unimamein dil pa-

rerì che l'elecziun de Sur Caviezel seigi legala e de confirmar per buca irritar il pievel. En quei senn dat la Curia la sentenza, che lubescha denton als paders ded aunc habitar dus meins el hospezi (casa pervenda) per saver regular lur fatschentas e transportar cumadeivlamein lur uorden. Quei termin ei pli tard vegnius prolungius per in meins. Sur Caprez survegn las ordras de convocar ils partisans de Sur Caviezel e d'intimar ad els detschartamein, che la Nunziatura insisti ch'els spetgien ruasseivlamein tochen ch'il nunzi hagi risposta della Propaganda arisguard la confirmaziun dil plevon. La publicaziun della sentenza ei suspendida tochen che quella risposta vegn. Duessen las parts far pli grond disturbi e tumult, dei la sentenza vegnir publicada allas parts en preschientscha de perdetgas sco il dretg prescriva. Il decret de confirmaziun dei buca vegnir extradius a Sur Caviezel tochen ch'il termin dell'appellaziun ei buca spiraus.

Ils 7 de zercladur se presenta P. Andreas cun P. Serafin de Caravaggio al nunzi a Lucerna ed appellescha entras quel a Ruma encunter la sentenza digl uestg. En vertit de quella appellaziun vegnan las ulteriuras decisiuns ella questium de Sumvitg buca pli dagl uestg, mobein dal prefect della Congregaziun della Propaganda a Ruma. Igl uestg ha mo de exequir las ordras che la Propaganda dat, la quala orientescha en quellas difficultads repetidamein sia Sontgadad il Papa. Igl emprem camond della Propaganda ei de suspender l'elecziun de Sur

Caviezel e de surschar l'administraziun della pleiv als missionaris tochen ch'ei vegn buca dau outras ordras della Propaganda, avon la quala las parts han de purtar lur raschuns entras la Nunziatura. Sur Caviezel sesuttametta cumpleinamein en sontga obedientscha, mo sia partida declara de schar ils paders el hospezi sil pli ina jamna ultra dil termin fixau. E daveras, spirau quei termin sforzan plirs adherents de Sur Caviezel en scandalusa moda ils ven. paders de bandunar il hospezi, e quei nunditgont il decret che lubeva ad els de habitar e pastorar a Sumvitg tochen che la questiun seigi buca decidida a Ruma. Ina deplorabla fallida, in affrunt alla Congregaziun della Propaganda!

Quella procedura ha schendrau novs incaps e difficultads sin tuttas varts. A Sur Gieli Giusep Caviezel, en possess della pleiv, snegan 16 famiglias las dieschmas per aschiditg che il process ei aunc pendants a Ruma. La dieschma snegan ils sequents, probabel adherents dils caputschins: Bistgaun Beer, Marcel Vincenz, Leonard Tgetgel, Giachen Maissen, Ludovic Disch, Romias Capaul, Rest Mudest Maissen, Caspar Paul Caliesch, Giachen de Tuor, Pieder Mudest Cajacob, Maria Bundi, Giachen Mudest Caliesch, Paul Genal, Bistgaun Cajacob, Susanna Maissen, Martin Caschè. Rabius, attaschus als paders caputschins, elegia pader Gion Francestg, staus cumpogn de P. Andreas a Sumvitg, per igl unviern, sco igl uestg haveva lubiu. Quei ei era stau caschun de tumults, schegie che Rabius pagava sez il pader,

che dueva era far scola, sco ei era da quei temps usitau. Igl uestg sez sto in formar Ruma, schebein el hagi adina defendiu ils dretgs della baselgia ella questiun de Sumvitg, censurau ils culpeivels e pacificau las parts. Ils geraus Gion de Caplazi e Giachen Antoni Lombriser selamentan ch' ils paders hagien, bandunond la pleiv, priu cun els paramenta, ornamentals de baselgia e cudischs parochials.

Ils cudischs parochials de batten e mortoris sesanflan ussa egl archiv parochial. Sche ils paders han ils emprems onns de lur pastoraziun a Sumvitg cumprau e sez pagau per 2000 liras paramenta ed effects de baselgia, fagein nus buca curvien, ch' els han en quellas deplorablas circumstanzias priu lur fatg cun els. Sco plevon Gion Adalbert Caprez rapporta agl uestg, ha P. Andreas dumandau el: «Tgei eis ei de far cun las candeilas sils altars? Quellas ein nossas e nus prendein ellas.» El dat per risposta: «Quellas che ein vossas, prendei.» Mond Sur Caprez a casa, cuora il caluster suenter e di: «Igl ei gnanc ina buccada candeila pli sils altars.» El replica ch'ei deigien procurar autras, ni sch'ei veglien, procureschi el.

Sur Giachen Adalbert Caprez, secretari dil capetel, sto segiustificar avon la dertgira ecclesiastica sin inculpaziuns de partischontadad e procedura incorrecta viers ils ven. paders. En sias rispostas confunda el tuttas tgisas e protesta encunter l' inculpaziun de haver stigau e fugau de remover ils missionaris.

El seigi staus 7 onns el convict dils gesuits a Dillingen e seigi vegnius creaus licenziat della teologia e buca instruius de far «maltscheccas crudeivladads, ni crudeivlas maltscheccadads!»

Suenter ils excess indicai fuss ei stau bi e dueivel, sche la pleiv, pertscharta de haver muncau de respect e reverenzia viers la Missiun dils caputschins e la Congregaziun della Propaganda, fuss secalmada e secunvegnida pacificamein ton cun il prefect della Missiun sco cun il prefect della Propaganda, cardinal Malenti. Il nunzi a Lucerna, igl uestg ed igl avat de Mustér ein sedai tutta breigia de commuentar la pleiv ad ina cristianeivla satisfacziun, in: mea culpa! Igl uestg recamonda al nunzi de prender igl avat Bernard de Mustér sco mediatuor denter la pleiv e la Congregaziun. Sche lez confessass en num della vischnaunca e cun dueivla submissiun las violenzas succedidas e rugass per perdun cun la suttascripziun della suprastanza, la Congregaziun secunten-tass forsà cun quella satisfacziun. Forsa che Ruma ha era buc insistiu pli ditg sin ina satisfacziun expressiva per buca dar caschun a novas alteraziuns ed aunc pli gronds mals. Ils acts plaïdan buca pli de satisfacziuns, schegie che la dispeta de Sumvitg ei aunc ditg pendent a Ruma.

Sco menzionau, havevan 16 famiglias snegau 1748 la dieschma de graun a Sur Caviezel. 1749 han tuttas pagau ella deno treis: str. Pieder Mudest Cajacob, εμπrem genau, str. Paul Genal e genau Martin Caschè, pia treis adherents dils ven. caputschins,

che motiveschan lur renitenza cun la stgisa, che la dispeta seigi aunc pendent a Ruma. Per camond digl uestg va Sur Caprez de Trun tier ils renitents ed oblighescha quels de consignar ad el la dieschma en deposit tochen ch'ei vegn buca autras ordras.

Il nunzi a Lucerna damonda sclariment sur digl operar de Sur Gieli Giusep Caviezel, ed igl uestg dat ad el in bien attestat: El ei perderts, gests e moderaus. Ella pastoraziun ed els uffecis parochials secuntegn el aschia che l'entira pleiv ei cuntenza e consolada. Ils paders savessen buca far meglier. Per satisfar ton pli alla pastoraziun ha el senza obligaziun aunc priu in adattau cooperatur.

Igl uestg tarmetta il december 1750 ina circulara als decans e vicaris episcopals, la quala di che la Congregaziun della Propaganda laschi a tuttas pleivs de caputschins la libertad d'eleger in spiritual, mo igl εμπrem dueian ellas votar, schebein ellas vulan salvar ils paders ni buc; vulan ellas in spiritual, duein ellas per respect viers la Congregaziun dar part al nunzi avon l'elecziun, il qual vegn a revocar ils paders. Aschia ein las scarpanzas denter la partida dils spirituals e quella dils paders vegnidas liquidadas per Sumvitg ed autras pleivs en ina cuntenzeivla moda. Sch'enzatgi sescandelisescha della pleiv de Sumvitg, dei el buc emblidar ch'era autras, grondas pleivs havevan da quei temps lur embrugls ed ins sa dir: Tgi ch'ei senza cuolpa, fieri igl εμπrem crap sils parochians de Sumvitg.

Aunc ina questiunetta de natira economica. Il tissi ei ella cua. Certins de Sumvitg vegnan cul plogn, els hagien pitiu violenzas dalla pussonza civila e fan exorbitantas pretensiuns. Els hagien pagau 61 renchs alla dertgira civila e giu 240 renchs expensas per viadis, brevs ed express. Schegie ch' il quen specificau porta per bia buca 150 renchs, seporscha igl uestg la finala de pagar 170 renchs per amur della pasch e la honor della Congregaziun, buca per obligaziun. Essend ch' ils treis numnai renitents han il davos de november 1751 aunc buca pagau la dieschma al plevon, declara igl uestg de consignar ils 170 renchs pér suenter che quels han fatg lur obligaziun. Las expensas dils renitents della dieschma deriva de cheu, che ina delegaziun ei serrendida il december 1748 a Lucerna per anflar dretg tiel nunzi, il qual ha denton empalau la questiun a Ruma. Ord ina brev dil mistral regent Giusep Genal seresultescha ei, che ils renitents han era recurriu al tribunal civil en fatgs della dieschma. Questa questiunetta ei mo ina scena ord las liungas dispetas de quei temps en la Cadi pervia della dieschma. La vischnaunca de Trun ei sedeliberada della servitud della dieschma 1742 cun incorporar las alps Punteglias e Cavradi als beins pervenda.

Ils embrugls tuornan 1761

Ils 28 d'october 1760 dat igl uestg Gion Antoni de Federspiel agl avat Bernard de Mustér la commissiun d'elaborar in contract denter il

plevon de Sumvitg e siu vicari, che era vidavon en dunsena en casa pervenda. Quei contract era buca de considerar sco ina separaziun dils beins pervenda, mobein sco ina parziala administraziun d'ina part dil benefeci parochial. Quei contract, suttascrets dagl avat e dal plevon Caviezel, dei era vegnir suttascrets da Sur Michel Maissen, sche igl uestg approbescha el sco vicari della pleiv. Quei proceder cun precauziun ei motivaus, pertgei vegls e novs amitgs dils paders missionaris, era las pietusas dunnauns dil tierz uorden, encurevan de preparar ad els la via per ina nova entrada ella pleiv. Il caplon Giachen Tgetgel ei vegnius relaschaus 1754, il present caplon Alexi Camen de Riom banduna la caplania suenter in miez onn e surpren la pleiv de Dardin. Certins speravan de saver pretender caputschins culla viarcla ch'ei maunchi spirituals.

Il menzionau contract denter plevon e vicari conteneva certas expressiuns, ord las qualas la pleiv concludeva, che il contract, fatgs senza lur consentiment, vali era per ils successurs dils contrahents e violeschi lur dretgs e libertad. La radunonza della pleiv ha fatg surdar ad ella quei contract ed il statthalter ha cun consentiment d'ina gronda maiortad annullau las treis empremas paginas cun ina strihada da sum tochadem; la quarta pagina cun l'approbaziun ed il sigil digl uestg resta intacta per respect viers l'autorirad ecclesiastica. Per camond digl uestg va il canoni Pieder Antoni de Lattour, plevon a Breil, a Sumvitg en casa dil mistral

regent Mattias Antoni Tgetgel per s'informar en preschientscha dils inculpai. Ni mistral Tgetgel, ni gerau Benedetg Berther ni il statthalter Gion Cagienard vulan esser ils culpons, ed els speran che ins pretendi buca mo ded els satisfacziun, cunzun che l'emprema proposta de annullar il contract seigi vegnida fatga da tschella partida, da sehelmeister Mattias Caviezel e da podestat Gion de Caplazi. Quei ei succediu igl avrel 1761, dad in temps che plevon Caviezel era malmalsauns e mava encunter alla mort, la quala ha clamau el ina dumengia ils 20 de matg 1761.

Suenter la mort de Sur Gieli Giusep Caviezel sviluppesschan domisdus partidas, quella dils «pre-tists» e quella dils «fratists», ina intensiva activitad. Igl uestg ha destinau il vicari Michel Maissen provisor della pleiv. Igl empren de zercladur ha la pleiv concludiu cun maliziusa tactica e dubius pli de puspei prender paders caputschins. Treis geraus, fervents adherents della partida dils caputschins, han publicau la radunonza della pleiv ina mes'ura avon messa gronda. Ellas squadras, nua che la partida dils spirituals era pli ferma, eis ei iu ora la tschontscha, l'elecziun sei pér en otg dis. Ils spirituals, parochians de Sumvitg, ein sin giavisch digl uestg s'unnunziai collectivamein, surschond alla pleiv d'eleger in ded els ni era in auter spiritual secular. Mond la pleiv buca d'accord cun quella moda de s'annunziar, sepresenta e serecamonda Sur Michel Maissen cun consentiment dils auters confrars. Ella

discussiun ei buca il caplon vegnius dumandaus igl empren per siu votum, sco usitau, mobein mistral Tgetgel, in menader della partida dils «fratists». La tscharna ei stada dubiusa. Da quei temps havevan era giuvenasters de 12 onns ensi ils dretgs de votar en fatgs della pleiv, e la giuventetgna era per gronda part per Sur Maissen, mo lur manuttas eran buca aschi veseivlas sco ils mauns dils umens carschi.

Il di suenter quei conclus han ils spirituals seculars dil capetel della Cadi, radunai a Trun, dau commissiun al canoni de Latour de petizionar tier igl uestg ch'el supprimi quei conclus. Sche ils paders sepatroneschan dils benefecis seculars, sco quei ei daventau en bia pleivs, ston ils spirituals u engaldir ni emigrar. Gia ussa van las tunas: sch' ils spirituals fan buca quei che nus lein, nus prendein caputschins. Suenter quella elecziun de Sumvitg scrivan ils geraus de Trun, Albert Nay e Cundrau de Capol agl uestg: En consequenza dils eveniments a Sumvitg dian era biars de Trun: Sche ins lubescha a Sumvitg de prender caputschins, sto ins era lubir a nus. Il medem vegni detg en autras pleivs; nua duein lu nos paupers spirituals anflar paun?

Insinuaus da differentas varts, fa igl uestg Giuseppe Antoni de Federspiel siu pusseivel per impedir, che ils paders caputschins prendien pupsei possess della pleiv de Sumvitg. El scriva a P. Isaias da Bergamo, viceprefect della Missiun retica a Casti, e supplichescha el de buca tarmetter paders a Sum-

vitg tochen che la Congregaziun hagi buca decidiu autenticamein e de buca tolerar che paders s'empatschien della pastoraziun de leu. Il pader vice-prefect rispunda, ch'el hagi mai giu el senn de delegar paders senza l'expressiva lubientscha digl uestg e ch'el hagi scumandau al pader Serafin de Mustér de s'empatschar della pleiv de Sumvitg. Igl uestg scriva alla Congregaziun della Propaganda ed en special al Cardinal Albani ed expona la situaziun presenta: Ils missionaris ein vegni clamai per munconza de spirituals, mo da present ein plirs spirituals della pleiv de Sumvitg, distingui en studis, vertid e morala, senza benefeci, han consumau lur facultad culs studis e sesanflan actualmein en ina greva situaziun. El roga de buca dar suatientscha a quella partida de Sumvitg che vul missionaris.

Suenter il conclus de puspei surdar la pleiv als missionaris, han certins surpriu l'administraziun dils beins pervenda e buca surschau quella al provisor Michel Maissen, sco igl uestg haveva disponiu. Tarmess dagl uestg, va canoni de Latour a Sumvitg ed interpellescha ils signurs che havevan surpriu l'administraziun dils beins pervenda, mo sa buca esser satisfatgs de lur motivaziun. La pleiv seigi fundada, dian els, da lur perdavons e buca dagl uestg. Pertgei havein nus in ugau pervenda? Sche ins mulesti mo privats, vegnan els a clamar pleiv, mo buca en baselgia, mobein sin cadruvi, nua che ins sa far valer siu meini. Ils menaders en quella questiun ein: Mistral regent Mattias Antoni Tgetgel,

veneraus dals amitgs dils caputschins sco in idol. El ha perorau sin vischnaunca schend, che igl uestg hagi buca de cumandar sils beins pervenda. Scarvon Benedetg Berther, emprem gerau de vischnaunca, della medema pasta, ha consignau ils beins pervenda a Str. Martin Caschè, che ha susteniu ils antecedents sin vischnaunca. Str. Gion Cagienard ha sco statthalter dau il consentiment de surdar la lavur dils funs a Martin Caschè. Ils 25 de fenadur publichescha il canoni de Latour in decret digl uestg giud scantschala a Sumvitg, admonend ils fideivels ded esser ruasseivels, far obedienscha als superiors legitims e spetgar la decisiun della Congregaziun. L'administraziun dils beins pervenda ei de restituir alla suprastanza legala, cass cuntrari curdassen ils renitents els castitgs prevedi dallas leschas ecclesiasticas. Il pievel teidla quei decret spaniadamein e senza remonstrar e buca cun tumult, sco mistral Tgetgel scriva al nunzi. Mistral Tgetgel e str. Martin Caschè ein tuttina i a Cuera per secunvegnir cugl uestg, il qual lubescha ad els de finir las lavurs dils funs cun render lu quen dell'administraziun ad ina commissiun, eligida dagl uestg. Aschia ei quella questiun, tractada cheu mo els puncts principals, vegnida liquidada.

Il combat grond denter la partida dils «pretists» e quella dils «fratists» va aunc buc alla fin. Ils alliai della partida dils spirituals ein: igl uestg Gion Antoni de Federspiel, che defenda e protegias ses spirituals sin tuttats varts; igl avat Bernard

Frank de Mustér, per agen impuls e stimulaus dagl uestg; milsanavon il capetel grond della Surselva ed autoritads civilas dil Cumin e della Ligia Grischa. La Nunziatura a Lucerna e la Congregaziun della Propaganda a Ruma ein neutralas e stattan sur las partidas. La partida dils paders ha ordeifer vischnaunca buca pli protecziun de gronda influenza. Schegie che il viceprefect P. Isaias a Casti haveva scumandau a P. Serafin de semischedar en fatgs della pleiv de Sumvitg, mavan ils amitgs dils ven. caputschins tuttina a Mustér per plaid e cussegl. Suententer ina radunonza della pleiv ei mistral Tgetgel ius la sera tard a Mustér e turnaus la damaun enten catschar dis. Essend ch' il plevon provisor Michel Maissen, destinaus dagl uestg e buca eligius dalla pleiv, vegneva ignoraus dals menaders dils «fratists», han quels sezs empustau P. Serafin, il plevon de Mustér, sco predicatur de s. Mudest. Ch' el ei buca vegnius a perdegar, han ils spirituals saviu impedir cun clamar Sur Giusep Antoni de Porta.

Ils spirituals e lur partida insistan sin ina nova elecziun dil plevon en preschientscha d' ina commissiun nunpartischonta, pertgei l'elecziun dils 31 de matg seigi nunvaleivla per sequentas raschuns:

1. Lezza pleiv ei vegnida annunziada pér ina mesa ura avon messa, malgrad che sechelmeister e genau Mattias Caviezel haveva repetidamein dumandau ses collegas, adherents dils caputschins, e buca obteniu ina clara risposta. Ils amitgs dils caputschins, avissai a bucca ed en scret, eran presents, ferton che

biars de tschella partida muncavan per ignoranza ni per las tunas, che la radunonza sei pér en otg dis.

2. Mistral Tgetgel ha pretendiu e survegniu igl emprem plaïd e buca il caplon, sco usitau.

3. Essend las duas tscharnas dubiusas, han ils dus geraus declarau ellas en favur dils caputschins senza dumbrar las vuschs sco usitau e sco la partida dils spirituals ha pretendiu.

Quei memorial, tarmess agl uestg, ei signaus da: gerau Mattias Caviezel, podestat Antoni Lombriser, podestat Gion de Caplazi, scarvon Giachen Mudest Schmid e salter della Ligia Martin Cahannes.

Suenter ditg ponderar e calcular las forzas dellas partidas, suenter haver recurriu allas instanzas civilas ei la nova elecziun vegnida fixada sils 29 de settember, la fiasta de s. Michel. Ins po cumprender, co ils «pretists» e «fratists» han luvrau ed agitau di e notg per survegnir il pli. Mistral Tgetgel ed ils ses han consolau lur partida schend che Ruma vegni a conceder ils missionaris ed igl uestg seigi lu era buca cuntrararis. Lur debiturs emprovan els de gudignar cun smanatschas, auters cun empermischuns. Ils «pretists» han buca speranza d'obtenir il pli dellas vuschs, mo per far la segira han els concludiu ded ir las duas davosas notgs casa per casa a prender si las vuschs. Havess quella dumbraziun encunter tut spetgar de curdar ora mal, tar-mettan els avon catschar dis in currier express a Breil culla supplica che canoni de Latour assisti alla pleiv. Las difficultads ch'els teman ein, che la

cunterpartida vegni a s'absentar cun protesta. Sur Michel Maissen, plevon provisor, plira petrainein: Ei para ded esser in temps de Nero. Sch'in amitg dils spirituals mo arva la bucca, survegn el ina slaf-fada, sco igl ei capitau da cuort; auters vegnan stermentai cun continuadas smanatschas. Canoni de Lator dat alla partida dils spirituals las sequentas directives: Igl emprem votum ha il caplon en fatgs de baselgia e buc il mistral. Pren mistral Tgetgel igl emprem il plaid, dei la cunterpartida protestar mo buca s'absentar, pertgei quella ga ha podestat Caplazi pretendiu pleiv. Sche la partida dils paders s'encorscha ch'ei va sil carassial, ein sedadas de temer ed enzacons savessen midar cassacca e votar pils missionaris. Ina situaziun spanegiada! Olmas fideivlas senza malart vegnan ad haver suspirau: Arzaunghel s. Michel, defenda nus el combat!

Sin istanza dil ludeivel magistrat de Mustér e supplicai dagl uestg ein 4 deputai vegni da s. Michel a Sumvitg per assister alla radunonza della pleiv ed impedir ufficialmein disturbis ni sedadas. Lur rapport agl uestg suenter la radunonza ei in act autentic de perdetgas ocularas e nunpartischontas, che fa buca honor alla pleiv. Ei repugna al sentiment cristian de reproducir ils succedi excess barbarics, ch'ins sa oz strusch capir. La partida dils missionaris ha impedi de decider la questiun entras ina ruasseivla e raschuneivla tscharna cun scandalusas canerunas, cun stauschs e pugns encunter ils spirituals ed ils deputai seculars. Finalmein, cu

tut animar tier ruaus e pasch fritgava nuot, han ils deputai serrau la radunonza per segirtad de lur persona e per buc esser responsabels d'ulteriurs sproposit. Ils «fratists» ein stai cuntenzs de quella sli-giaziun, che ha silmeins impediù l'elecziun d'in niev plevon. Igl rapport agl uestg ei signaus da sequents dignitaris:

Ludivic de Latour, landrechter.

Joachim Ludivic de Castelberg, landrechter.

Conrad Andreas de Castelberg, vegl mistral,

Nicolaus Giusep Berther, vegl podestat.

Per cletg retscheiva igl uestg ils 11 d'october il desiderau decret della Congregaziun della Propaganda entras la Nunziatura a Lucerna, in decret che ei fetg favoreivels als spirituals seculars. Il nunzi ha il camond della Congregaziun de far exequir quei decret cun tutta precauziun ed aschi gronda ruasseivladad sco pusseivel. Il canoni de Latour va el num digl uestg a Sumvitg e promulghescha il decret. Ei ha quella ga bein aunc dau in pau tumult e grem, mo il bia cun bucca rienta. Malgrad che la pleiv ha ordras d'eleger in spiritual secular, damondan ils amitgs dils missionaris igl avat de dar in pader per amur della pasch en vischnaunca, mo el hagi snegau agradgiu e tier quei stetti. Il decret de Ruma ei staus sco aua freida el fiug dellas partidas passionadas, che ein ussa secalmadas, silmeins apparentamein. Ils 22 de november elegia la pleiv finalmein plevon il caplon Vincenz Martin Monn, che era sco terziar affiliaus als ven. caputschins. Sur Michel

Maissen, che leva resignar sco provisor muort las continuadas dagrettas, vegn eligius vicari dil niev plevon. El scriva alla Curia, el hagi pastorau 6 meins cun bia disgusts e malemperneivladads e roga per ina commensurada paga per saver pagar ils deivets.

Span e debat 1764, 1767

Dal temps dils viriveris tractai ed aunc el 19avel tschentaner vegnevan plevons e caplons eligi mo per ina perioda determinada, liunga ni cuorta secund la cuida. Spirada quella perioda, stuevan els, sch'els levan candidar per ina nova perioda, serecumandar alla beinvuglientscha dils umens e perfin dils giuvenasters minorens e lu sesuttametter ad ina nova elecziun cun la resca de daventar ina unfrenda de malaveglias ed intrigas. La perioda dil plevon Martin Monn, eligius per 3 onns, spirava 1764, ed el era sedecidius de buca seschar eleger pli. Ils spirituals temeivan che la partida dils paders caputschins se reghegliass puspei suenter treis onns de ruaus, per quei ha il vicari Michel Maissen dumandau directives dalla Curia en siu num ed el num dil plevon, buca ch'els paders vegnien puspei eligi entras lur malprudientscha. Il vicari damonda sclariment en sequentas damondas:

1. Dei in spiritual della pleiv serecumandar per la nomina, sche ils caputschins vegnien proponi? Ni dei ins votar igl εμπрем u de prender ils mis-

sionaris ni spirituals e lu, sche la tscharna ei favoreivla als spirituals, proponer in spiritual?

2. Dei la partida dils spirituals, per impedir la tscharna sils caputschins, protestar e bandunar la radunonza?

3. Tgei eis ei de far, sche la partida dils caputschins proponess en lur malezia plirs spirituals per cheutras cudizzar la cunterpartida, far confusiun e lu proponer ils caputschins? Igl ei de temer che in u l' auter spiritual seschass duvrrar sco instrument dils adversaris cun la speronza de survegnir la pleiv.

La Curia dat ordras de buca separticipar della elecziun d'in caputschin e d'exequir il decret della Congregaziun, daus senza condiziun, de buca conceder pli missionaris. Ins dei dar la declaronza, che la Congregaziun vegn en vertit de siu conclus ni ussa ni pli tard a conceder a Sumvitg missionaris. Ils spirituals che reflecteschan sin la pleiv, duein secunvegnir e preferir il beinstar general ad aspiraziuns privatas, sinaquei che quel vegni eligius, il qual vegn en emprema lingia en damonda.

Quella ga ein las temas dils spirituals buca se-verificadas. La nomina croda sil vicari Sur Michel Maissen ed igl anteriur plevon Martin Monn se-cuntenta cun la meins critica piazza de vicari. Sche plevon Michel era eligius per 3 onns, el ha buca stuiu serecumandar per ina secunda perioda. Il Segner sez ha clamau siu fideivel survient suenter ina

cuorta pastoraziun, plein sacrificis e tribulaziuns, ella gloria celestia il 11 de schaner 1767.

Quella ga sepreparan ils adherents dils missionaris buca cun smanatschas de violenzas ed obstructiun, mobein cun fina malezia e diplomazia. Els combineschan cun la damonda della elecziun d'in niev plevon la questiun d'in sulom, che la pleiv haveva concediu cun consentiment digl uestg a mistral Giachen Mudest Schmid per baghegiar ina casa el curtgin della caplania. En quella casa cun l'arma della famiglia Schmid sur igl esch ha mistral Gion Antoni Schmid habitau tochen ch'el ei se tratgs a Bubretsch-Surrein 1832. Bannerherr Gion Rest Mudest Paly, che era maridau cun Anna Maria, la feglia veglia dil bannerherr Antoni Maria Contrin, ei morts 1812 senza descendenza. Mistral Gion Antoni Schmid, numnaus il mistral giuven, il tat de Monsignor uestg Georgius de pia memoria, era maridau cun Maria Brighitta Contrin, feglia dil bannerherr Antoni Maria, ed ha artau la possessiun de Bubretsch culs mises ed uauls de Craps. Pervia dil sulom de quella casa ha ei dau rizraz denter «pretists» e «fratists», probabel cun la tendenza de leventar malaveglia encunter ils amitgs dils spirituals, tier ils quals era mistral Giachen Mudest Schmid udeva, e de cheutras gudignar vuschs per la cunterpartida. Mistral Tgetgel e str. Martin Caschè van a Lucerna tier il nunzi cun lur plogn e dian che la casa concedida fussi ina gronda servitud ed in discumet per la casa dil caplon. Quella lubientscha

seigi la caschun de partidas, il caplon sez, che leva buca quella servitud, hagi bandunau la caplania, e la pleiv seigi ussa senza plevon e caplon. Quei corrispunda buc alla verdad, pertgei il caplon Martin Schmid de Tujetsch ha bandunau Sumvitg perquei ch'el ei vegnius promovius plevon a Schlans. La pleiv ei era buca senza agid spiritual, ella ha gie il provisor Martin Monn, in vicari, destinaus dagl uestg, ed il caplon Giusep Antoni de Porta, che la pleiv ha eligiun unaninamein. Sch' ils amitgs dils caputschins seglorieschan ch'els surlaschien tut alla veglia de Diu, duein els buc ir entuorn cun manzegas.

Cun finezia e malezia han ils adherents dils caputschins combinau, ins schess in innocent e rasschuneivel plan per puspei surdar ad els la pastozaziun della pleiv. L'emprema dumengia de mars ha la pleiv eligiun in pader caputschin plevon cun la condiziun de surschar agl uestg de dar in provisor tochen che la lubientscha dils paders vegn da Ruma. Quella nunspetgada elecziun motiveschan ils amitgs dils paders schend, quei seigi la suletta via per sclauder il plevon de Trun, Sur Rest Luregn Caplazi, fegl dil podestat Gion de Caplazi, in menader della partida dils «pretits». Mistral Tgetgel motivescha en ina brev al provincial l'elecziun d' in missionari cun la viarcla de scartezia de spiritnals. Quella brev ha il podestat Lombriser buca suttacret, savend che Sumvitg haveva 5 spirituals, ed in de quels senza benefeci. Per impedir novas di-

petas e revoltas vulan ils spirituals ed amitgs seculars scriver sez alla Congregaziun della Propaganda ed instanziar ch'ei vegni buca lubiu als missionaris de turnar ella pleiv. Ei secapescha che mistral Tgetgel e str. Martin Caschè han era plidau en favur dils caputschins en lur audienza tier il nunzi a Lucerna. Cun quella caschun han els era dumandau lubientscha de lubir als caputschins d'administrar ils s. sacraments ella pleiv. Quei ha lu il nunzi buca concediu, s'encurschend ch'els levan cheutras metter els pacificameinen en possess della pleiv.

Il capetel grond della Surselva pren detschar-tamein posiziun encunter ils paders missionaris en in memorial agl uestg, el qual el renfatscha als caputschins de haver dau triev allas partidas e protesta encunter lur instituziun a Sumvitg ni en autras vischnaucas. Screts e suttascrets el num digl entir capetel ei il memorial dal secretari Giachen Antoni de Gonda, plevon a Sedrun.

Suenter che ils geraus de Sumvitg, cun excepziun dil gerau e podestat Lombriser, han giu scret alla Congregaziun e giavischau ch'ella concedi ils missionaris per 20 onns, ha la Congregaziun ponderau madiramein las raschuns e circostanzias e decidiu de star vid il decret dils 15 de settember 1761, quei vul dir, che la pleiv de Sumvitg survegn buca la Missiun dils caputschins. Il nunzi tarmetta ina copia dil decret della Congregaziun cun l'admoniziun d'evitar disturbis e de haver pasch e carezia e d'eleger in spiritual secular sco plevon. Quei ei daventau.

La pleiv elegia Sur Augustin Tgetgel de Fontana, in burgheis de Sumvitg, che era staus plevon a Parsons e Riom e che era in pèr onns a casa senza benefeci. Suenter las burasclas, tun e cametg, ei l'aura sesclarida ella pleiv de Sumvitg.

Recapitulaziun

1. Ils eveniments tractai ein de giudicar tenor il spért d'avon 200 onns.

2. Igl uestg ha adina susteniu ils spirituals sin via legala; la Congregaziun della Propaganda ha protegiu ses missionaris e dau decrets mo sin informaziuns autenticas della Nunziatura a Lucerna.

3. Ils excess e las maltscheccadads de domisduas partidas, commessas ella irritaziun, ein de deplorar.

4. Igl ei capeivel ch' ils spirituals seriscudevan per lur existenza e ch' ils missionaris, tarmess da lur superiors, vulevan e savevan bandunar la pleiv mo sin lur camond. Che singuls (P. Serafin, plevon a Mustér) susteneva lur adherents per saver turnar ella pleiv, sco ils spirituals e lur partida pretendevan, ei de perstgisar, pertgei la questiun era aunc pendent a Ruma, che haveva buca dau ina decisiun definitiva.

5. Ord ils acts seresultescha buca clar, schebein politica de famiglias e rivalitads han era regiu en quels deplorabels embrugls, mo ellas ein buca sclaussas.

La pasch e la verdad carezei, di il Segner tutpussent.

Zach. 8,19.